

УДК 342.1

DOI 10.31732/2708-339X-2023-10-42-53

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДАЛЕКОСХІДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Гуменюк В.В.,

*заслужений юрист України, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: HumeniukVV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8562-4389>*

PREREQUISITES FOR THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN POPULATION OF THE UKRAINIAN FAR EASTERN REPUBLIC

Humeniuk V.V.,

*Honored Lawyer of Ukraine, PhD in Law,
Associate Professor of Department of State and Legal Disciplines,
«KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: HumeniukVV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8562-4389>*

Анотація. У статті здійснюється аналіз формування українського населення Зеленого Клину, що пов'язано з приєднанням цього терену до Російської імперії й відноситься до 60-х років XIX ст., коли сюди починають прибувати перші окремі українські родини. До південно-східних районів регіону українці потрапляли і раніше – у 1765-1785 роках на Камчатці опинились учасники гайдамацького руху (Коліївщини), які були заслані сюди царським урядом. Переселення українських селян на Далекий Схід було складовою міграційних процесів, що охопили наприкінці XIX – на початку XX ст. практично усі українські етнічні землі у Європі. Вихідці з європейської України освоювали азіатське узбережжя Тихого океану – Примор'я та Приамур'я. Характеризуючи спрямованість етнічних процесів, що протікали серед українського населення Далекого Сходу наприкінці XIX – на початку XX ст., необхідно виокремити дві протилежні тенденції, а саме: однією була поступова русифікація, інша – стійке збереження традицій та своєї етнічної самобутності. Водночас, поряд із високим рівнем збереження традиційної української матеріальної та духовної культури, для сільської місцевості Примор'я та Приамур'я було характерним і широке побутування української мови. Компактність поселення, до того ж переважно у сільській місцевості, де побут консервативніший, об'єктивно сприяли збереженню української традиційної культури на Далекому Сході. Дослідження та висвітлення питання державотворення Українського народу минулого століття актуально на тлі подій, які відбулися з 2014 року, а саме: анексія Автономної Республіки Крим, військове вторгнення на схід України, а також повномасштабне військове вторгнення 24 лютого 2022 року на сучасну суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу Україну, що є прикладами російських експансіоністських амбіцій та імперіалістичної політики. Одним з етапів державотворення Українського народу є утворення Української Далекосхідної Республіки.

Ключові слова: формування українського населення, міграційні та етнічні процеси, стійке збереження традицій та своєї етнічної самобутності, збереження традиційної української матеріальної та духовної культури.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 20.

Abstract. The article analyzes the formation of the Ukrainian population of Green Wedge, which is connected with the annexation of this territory to the Russian Empire and refers to the 60s of the XIX century, when the first individual Ukrainian families began to arrive here. Ukrainians came to the south-eastern regions of the region before – in the years of 1765-1785, members of the Haidamak movement (Koliyivshchyna), who were sent here by the tsarist government, ended up in Kamchatka. The resettlement of Ukrainian peasants to the Far East was part of the migration processes that took place at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries, almost all Ukrainian ethnic lands in Europe. People who came from European Ukraine mastered the Asian coast of the Pacific Ocean – Prymoria and Pryamuria. Characterizing the direction of the ethnic processes that took place among the Ukrainian population of the Far East at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries, it is necessary to single out two opposite trends, namely: one was gradual Russification, the other was the steady preservation of traditions and ethnic identity. At the same time, along with the high level of preservation of traditional Ukrainian material and spiritual culture, the rural areas of Prymoria and Pryamuria were also characterized by the widespread use of the Ukrainian language. The compactness of the settlement, moreover, mainly in rural areas, where life is more conservative, objectively contributed to the preservation of Ukrainian traditional culture in the Far East. The study and coverage of the issue of the state formation of the Ukrainian people of the last century is relevant against the background of the events that have taken place since 2014, namely: the annexation of the Autonomous Republic of Crimea, the military invasion of Eastern Ukraine, as well as the full – scale military invasion on February 24, 2022 on a modern sovereign and independent, democratic, the social, legal state – Ukraine, which are examples of Russian expansionist ambitions and imperialist policies. One of the stages of state formation of the Ukrainian people is the formation of the Ukrainian Far Eastern Republic.

Keywords: formation of the Ukrainian population, migration and ethnic processes, sustainable preservation of traditions and ethnic identity, preservation of traditional Ukrainian material and spiritual culture.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, ref.: 20.

Постановка проблеми.

Актуалізація дослідження та опублікування процесів державотворення Української нації XIX століття є нагальним за умов військового вторгнення на схід України та анексії Автономної Республіки Крим у 2014 році, повномасштабного військового вторгнення 24 лютого 2022 року на правову, демократичну, незалежну та суверенну державу Україну. Наразі український народ, який стає на захист європейського шляху розвитку, демократичних цінностей, територіальної цілісності та державного суверенітету України, відчуває на собі російську імперіалістичну політику та експансіоністські амбіції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У 1917-1922 роках на Далекому Сході існував феномен українського національного руху, що став результатом національної самоорганізації місцевого українського населення. Вивченню знань про Зелений Клин у своїх наукових роботах звертали увагу науковці: І. Світ, І.І.

Шимонович, Т. Олесіюк, В. Кубійович, В.С. Ілліч-Світич, В. Чорномаз, М. Марунчак, П.Ф. Унтербергер, Ф. Ф. Буссе та інші.

Не вирішені раніше проблеми загальної проблеми. У зв'язку із встановленням на Далекому Сході радянської влади у листопаді 1922 році та, відповідно, ліквідацією Української Далекосхідної Республіки, український національний рух, що існував на даній території, був ліквідований. Розпочався процес радянської окупації як Української Далекосхідної Республіки, так і її метрополії в Європі – Старої України, через що неодноразово радянська влада прагнула русифікації, а також знищення української культури, релігії, свідомості, органів управління, громадських організацій, військово-політичної діяльності тощо. Враховуючи таку політику радянської влади до 1991 року та спроби (р)осії з цього періоду знищити українську державність, виникає нагальна потреба у відновленні історичної справедливості, стійкого збереження українських традицій та своєї етнічної

самобутності, а також у висвітленні продовження багатовікової історії Української нації.

Формулювання цілей статті.

На тлі новітніх подій необхідно підвищити рівень знань про державотворення Української нації з 1917 року до 1922 року, завдяки чому було утворено Українську Далекосхідну Республіку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська нація та держава Україна мають багатовікову історію, а започатковане ще до часів виникнення Київської Русі державотворення не припиняється впродовж усієї історії Української нації, що відбувається навіть за умови тимчасового приєднання українських земель, як адміністративно-територіальних суб'єктів, до складу інших держав. Державотворення триває і на сучасному етапі.

Водночас державотворення Української Далекосхідної Республіки 1917-1922 років – один з етапів державотворення Української нації. Передумовою виникнення у цей період українського національного руху було формування на межі XIX-XX ст. компактного та чисельного українського населення на Далекому Сході. Саме цей феномен призвів до державотворення Української Далекосхідної Республіки.

За словами дослідника та науковця В. Черномаза, у його енциклопедичному довіднику «Зелений Клин (Український Далекий Схід)» від 2011 року зазначається, що до південно-східних районів регіону українці потрапляли до 60-х років XIX ст., коли туди почали прибувати перші окремі українські родини, а відтак цей час вважався фактичним початком формування українського населення Зеленого Клину.

У 1765-1785 роках на Камчатці опинились учасники гайдамацького руху (Коліївщини), які були заслани

сюди царським урядом. Утворено камчатське козацтво, до якого входили учасники гайдамацького руху та якутські козаки. Проте дане козацтво згодом зазнало значної метисації з місцевим тубільним населенням, що було причиною зменшення українців та побутування української мови. Про українське походження камчатських козаків свідчила лише наявність у їх мові окремих українських слів [1].

Українські поселенські землі, які за своїм зовнішнім виглядом, ландшафтом та родючістю максимально нагадували покинуту батьківщину, набули в українській етнічній свідомості статусу «Нової України» («Зелений Клин», «Далекосхідна Україна», «Зелена Україна») [2]. У літературі використання назви «Далекосхідна Україна» зафіксовано вже у 1905 році в у роботі В.С. Ілліч-Світича стосовно частини Південно-Уссурійського краю [3].

Переселення українських селян на Далекий Схід було складовою міграційних процесів, що охопили наприкінці XIX – на початку XX ст. практично всі українські етнічні землі у Європі. Вихідці з європейської України освоювали азіатське узбережжя Тихого океану – Примор'я та Приамур'я. Масове переселення українців на Далекий Схід починається з 1883 року, хоча у період з 1858 року до 1882 року заселення даної території українцями було незначним (переважно з Харківської, Полтавської, та Таврійської губерній) [4]. У зв'язку з наявними соціальними проблемами, спричиненими відсутністю землі та аграрним перенаселенням, вже з 1880-х років розпочали мігрувати українці з Чернігівської, Полтавської та Харківської губерній, які хоч й не зовсім були готовими до промислового буму та урбанізації, але вони були готові залишити батьківщину та вирушити за тисячі кілометрів, щоб

знайти вільну землю і вести звичний спосіб господарювання, зберігаючи традиційний спосіб життя [5, с. 13].

Безсумнівно, що на вибір місць поселення вплинуло прагнення зберегти в нових умовах звичний спосіб життя, зокрема традиційні види господарської діяльності. Як зазначає Ю. В. Аргудяєва, основні заняття переселенців-українців були схожі з їхніми заняттями в Україні [6, с. 86], які тяжіли до землеробства і, відповідно, уникали селитися у промислових районах. Таким чином, осередком занять у господарстві українців та на Далекому Сході залишалось землеробство, городництво та садівництво [7], у зв'язку з чим вони особливо щільно розселилися у Південно-Уссурійському краї, де було багато земель, вільних від лісу та придатних для обробки.

Українські селяни принесли із собою на Далекий Схід традиційні способи господарювання та свій господарський уклад. Збереження традицій господарської діяльності виявлялося, зокрема, й у складі оброблюваних культур, використанні худоби. Так, якщо російські селяни традиційно сіяли жито, то українці – пшеницю, навіть у тих випадках, коли вони поселялися у не цілком сприятливих для цього умовах. Але спроби першопоселенців використовувати традиційну спадщину в цій галузі не мали успіху. Так, зокрема, їх уявлення про рівнини Південно-Уссурійського краю як про чорноземні степи не підтвердилися: за чорнозем помилково було прийнято темно-забарвлені напівболотні ґрунти. Однак, не бажаючи відмовлятися від традицій, переселенці аж до 1940-х років продовжували обробляти у Примор'ї культури, які були поширені на місцях виходу: озиму пшеницю, яре жито тощо.

Іншим важливим етнічним маркером сільського господарства у Примор'ї було поширення волів як

робочої сили. Широке застосування волів спочатку пояснюється тим, що значна частина переселенців з України мали їх на своїй батьківщині як головну робочу худобу. Характерно, що у Південно-Уссурійському краї волів було більше у тих районах, де вищою була частка вихідців з українських губерній [6, С. 59]. Крім рогатої худоби, українці традиційно утримували свиней, будучи постійними постачальниками свинячого сала на міські базари.

За свідченням українського дослідника Т. Олесіюка, нерідко українці відмовлялися від кращої ділянки, де жили чужинці, їхали на гірші землі, але «до своїх людей». При цьому, зазвичай єдиною ознакою, за якою поєднувалися українські селяни, була губернія виходу переселенців. Саме внаслідок цього у сільській місцевості утворювалися практично суцільні масиви компактних українських поселень, що найбільше характерно для Примор'я.

Отже, у виборі переселенців для заселення Далекого Сходу значну роль відіграли колонізаційна якість українського селянства. Так, ефективність селянської колонізації залежала від рівня агрономічних знань, готовності та вмінні долати труднощі першопоселення. Причому урядом безумовно було взято до уваги успіх сільськогосподарської колонізації українцями у 1860-1870-х роках малозаселених південно-східних земель Північного Кавказу та Поволжжя [8]. Внаслідок вказаних причин на межі XIX – XX ст. переселенський рух з України на Далекий Схід набув широких масштабів. За даними офіційної статистики, кількість вихідців з українських губерній, що переселилися до Сибіру, Далекого Сходу та Туркестану у період до Першої світової війни, склала 2 млн. осіб [9].

Етнографічні особливості українського населення виявлялися не лише у виборі роду занять чи специфіці господарської діяльності, а й у різних елементах матеріальної та духовної культури – у типі будівель, одягу, розмовної мови, дрібницях житейського устрою тощо. У господарському укладі та у побуті перші переселенці з України зберегли багато характерних ознак української сільської культури (в окремих селах начебто цілком перенесено з України) – планування вулиць, садочки, садиба, мазані хати, квітники та городи біля хат, внутрішнє оздоблення хат, господарське та домашнє майно, інвентар, а де-не-де й одяг [10].

У матеріальній культурі найбільш наочно українські риси проявлялися особливостями житла українських переселенців. Як зазначав В. К. Арсенєв, незважаючи на те, що Далекий Схід ряснів лісом, українці здебільшого будували традиційні для степового та лісостепового регіонів хати-мазанки з глини із земляною підлогою та дахом, покритим соломою, або хати із тонкого лісу. Однак згодом під впливом місцевих кліматичних особливостей та господарських вимог деякі риси традиційного побуту поступово починають змінюватись, пристосовуючись до нових умов. Досить швидко були пристосовані до умов Далекого Сходу будівельні навички. Вже Ф. Ф. Буссе у другій половині XIX ст. зазначав, що згодом степовики-українці стали будувати хати замість мазанок, що було доцільніше у місцевих кліматичних умовах. Найбільш поширеним типом житла стає хата, побудована з гарного лісу, але зовні за українською традицією обмазана глиною та вибілена вапном. Ця хата була вкрита свіжою соломою, що поступово витісняється оцинкованим залізом. Поступово разом з мазанкою зникає і мазана підлога, змінюється і характер надвірних

будівель, зазнає трансформації традиційний одяг, який поступово замінює міський або точніше – «на сибірську сільську із фабричних матеріалів та староміщанського крою». При цьому слід зазначити, що останнє було характерно, перш за все, для старожитніх поселень, що вже міцно влаштувалися.

Водночас побутовий устрій першопоселенців спирався не лише на традиційні принципи господарської діяльності, а й на традиційну духовну культуру. Як зазначає Ю. В. Аргудяєва, оселяючись у далекому краї, селяни довгі роки зберігали звичаї своєї батьківщини, завдяки чому обряди селян Примор'я не мали якихось суттєвих відмінностей від подібної обрядовості в Україні. Цю ж тезу підтверджує й Л. Є. Фетісова, констатує, що у духовній сфері та стереотипах побутової поведінки українських переселенців ще довго відтворювалися етнічні пріоритети, що передавалися у сім'ї за жіночою лінією. Зокрема, вона стверджує, що досить чітко уявлення про фольклорно-етнографічний комплекс продовжувало зберігатися у свідомості покоління переселенців, але принаймні протягом життя ще одного покоління, що пояснюється прагненням, хай і неусвідомленим, зберегти цей культурний шар як один із суттєвих компонентів духовного життя. Відповідно, в силу особливої прихильності українців до традицій, «ні в кого не збереглися так добре старовинні перекази, звичаї, пісні, казки та інші твори усної творчості, як в українця».

В опублікованих у першій половині XX ст. працях українського дослідника Т. Олесюка акцентується на незначному ступені денаціоналізації, якого зазнавало українське населення в умовах колонізаційного освоєння нових земель, зокрема, на Далекому Сході та наявність усіх даних для його

збереження та подальшого національного розвитку. Однією з головних підстав для цього є компактність розселення українських переселенців на нових територіях [11].

Характеризуючи спрямованість етнічних процесів, що протікали серед українського населення Далекого Сходу у вказаний період, необхідно виокремити дві протилежні тенденції, а саме: однією була поступова русифікація, інша – стійке збереження традицій та своєї етнічної самобутності. Процеси етнічної асиміляції, втрати частиною українців, найбільш ранньої за часом прибуття в край, своєї національної самосвідомості в умовах відриву від етнічної батьківщини, протікали досить інтенсивно. Саме такої думки притримується Ю. В. Аргудяєва, за відомостями якої уродженці сіл Примор'я наприкінці XIX – на початку XX ст. відносили себе до росіян навіть у тому випадку, коли їхні батьки були українцями та прибули з українських губерній. Вона робить висновок про те, що українцями вважали себе ті, хто народився в Україні. Їхні діти, що народилися в Примор'ї, не лише від національно змішаних, але нерідко і від національно однорідних шлюбів, уже вважали себе росіянами, хоча в їхньому матеріальному, духовному говорі та культурі містилося багато українізмів. Також на її думку, процесу асиміляції різних східнослов'янських народів Далекому Сході сприяли спільність їхнього походження, близькість культури та мови, однак вирішальну роль при цьому відведено соціально-економічним факторам, що нівелювали національні та обласні відмінності. Разом з тим, нею ігнорується русифікаторська політика царизму, яка грала істотну роль у цих процесах. Царський уряд не визнавав українців як самостійний народ, а розглядав лише як етнографічну групу російського народу – малоросійське плем'я, внаслідок чого

в офіційній статистиці українці включалися до графі «росіяни». Саме цим зумовлена недостовірність даних офіційної статистики щодо чисельності українців на Далекому Сході як у дореволюційний період, так і у перші радянські роки.

Відтак регіональна культура на Далекому Сході формувалася передусім цілеспрямованою національною політикою, що веде до втрати етнічно маркованих форм і закріплення у масовій свідомості ставлення до початкової цілісності російської культури. Уряд мав на меті нав'язування на периферії імперії основних рис загальноросійської культури, що призводило до розмивання колишнього простору культури, який був представлений безліччю локальних та етнічних традицій. Крім того, нівелювання первинної етнічної неоднорідності досягалося шляхом зміни самосвідомості на користь домінуючого етносу – російської, що супроводжувалося переходом на російську літературну мову та включенням до загального простору національної культури.

Водночас, поряд із високим рівнем збереження традиційної української матеріальної та духовної культури, для сільської місцевості Примор'я та Приамур'я було характерним і широке побутування української мови. Як зазначає Георгіївський О. П., відповідно до широкого та повсюдного розселення тут українців, український говір займав на Далекому Сході значне місце [12]. Разом з тим, вони були великою різноманітністю як за своїм характером, так і за станом. Якщо говорити про рівень їх безпеки, то слід зазначити, що найменшою мірою вона збереглася в Забайкаллі, де вже до 20-х років XX ст. українці говорили більш російською, ніж українською. Побудова їхньої мови та словник тут наближалися до говору

російських старожилів. Але й у цій промові стійко зберігалася низка українських особливостей у фонетиці, морфології та лексиці.

У Приамур'ї в низці районів стан українського говору наближався до описаних, а саме: центральні райони (Олександрівський, Завітинський, Іванівський) з найбільш компактним українським населенням відрізнялися більшою наявністю українського говору. Але вплив російської у фонетиці, морфології, лексиці був дуже значим. При цьому нерідко при спілкуванні з російськими, українці використовували російську мову, у своєму середовищі – українську. У Примор'ї, де українське населення було чисельнішим, відзначалося найкраще збереження українського говору. Тут і в 1920-ті роки в наявності було масове використання української мови, де досить чітко можна було виділити межі поширення південної та північної говірки.

Характеризуючи мову українських селян у Примор'ї, Новицький Н.К. зазначав, що більш-менш чисто говорили українською мовою представники старшого покоління, які виїхали з України дорослими, але й вони використовували багато слів з власне російської мови та її сибірської говірки, особливо, коли йшлося про речі, що стосуються місцевого господарства чи побутового укладу. Що ж до людей середнього віку та молоді, то їхня мова характеризується як «ламана – якщо російська, то з великою домішкою українських слів, з українськими виразами та конструкцією речень, а якщо українська – то з домішкою російських слів і виразів». Найбільш сильним був вплив російської мови на мову молодшого покоління, що народилося вже на Далекому Сході. Саме молодь завдяки школі, а також контактам із зовнішнім світом поза

межами села сприяла поширенню російської мови в українських селах.

Отже, відірваність від батьківщини, регіональна й етнічна строкатість, спільність соціально-економічного розвитку, тісні господарські та шлюбні зв'язки сільського населення Далекого Сходу за повної відсутності будь-яких умов для збереження та розвитку етнічної самобутності українців сприяли їхній етнічній асиміляції. Як зауважує український дослідник О. Попок, у відриві від рідної землі, не без тиску влади, процес втрати українцями етнічної самосвідомості був неминучим. Разом з тим, зазначені твердження не є безперечними, оскільки, незважаючи на русифікаторську політику царизму, на побутовому рівні традиційна культура продовжувала існувати на Далекому Сході у вигляді численних локальних варіантів.

Деякі дослідники акцентують увагу на етнічній строкатості населення Примор'я, враховуючи, що серед переселенців практично домінували українці, етнічна строкатість селянського населення виявляється досить відносною. Вона була характерна переважно для Хабаровського краю, де поряд з українцями проживало також численне російське та білоруське населення. Росіяни ж переважали лише у слов'янському населенні нижнього Амура, і навіть біля Уссурійського козачого війська, в інших районах Приморської області їх частка у населенні ніде не піднімалася вище 16%, тоді як частка українців у багатьох районах досягала 90% населення [13]. У зв'язку з цим можна дійти безумовно позитивного висновку в тому, що «основний пласт сільського населення Примор'я у цей період становили українці» [6, с. 106].

Характеризуючи рівень етнічної самосвідомості українського

населення Російської імперії на межі XIX – XX ст., слід зазначити, що він відрізнявся досить чітким розмежуванням українців та росіян. Більш того, наголошувалося на спільному прагненні до обмеження побутових контактів між українцями та росіянам [14]. На Далекому Сході кожна зі східнослов'янських етнічних груп також «явно відчувала антропологічні, культурні та інші особливості своїх сусідів».

Відповідно в цих умовах, в силу значної гомогенності українських сіл Примор'я, а також станових і етноконфесійних бар'єрів (значну частину сільського російського населення становили козаки і старообрядці), міжетнічні шлюби українців з росіянами були утруднені. Господарська взаємодія українських селян з російським торгово-промисловим населенням, за оцінкою Т. Олесіюка, була «дуже обмеженою у часі та просторі» [11].

Крім того, справедливо відзначається закономірний розвиток тенденції, що з'явилася в XIX ст. ще на місцях виходу переселенців, а саме: помітний вплив української духовної (пісенної) культури на культуру прикордонних областей Росії, значна «українізація» населення прикордонних, змішаних в етнічному відношенні регіонів, про які наголошували багато етнографів.

Особливу увагу привертає до себе характер взаємовідносин між українцями та білорусами в умовах колонізації нових земель на сході імперії. Оскільки українці становили значну частину переселенців (50% і вище) на територіях Сибіру, Туркестану, Далекого Сходу, урядовці розраховували, що білоруси, склавши з російськими більшість населення, сприятимуть русифікації українців, проте на практиці все вийшло зовсім по-іншому. Наприклад, описуючи ситуацію в Сибірі, вже протягом

першого року після заселення переселенці розділилися на два ворогуючі табори за етнічною ознакою, проте білоруси одразу ставали на бік українців. При виборах на громадські посади (старости чи старшини), мала місце гостра боротьба між росіянами та українцями, але в результаті, зазвичай завдяки підтримці білорусів, обирався українець. При цьому білоруси намагалися бути схожими на справжніх українців (як у мові, так і в усьому іншому). Білоруси селилися разом з українцями, обмазували свої хати за українською традицією білою глиною, користувалися спільними з українцями колодязями з журавлями [15].

Очевидно, подібна ситуація була і на Далекому Сході. За словами В.С. Ілліч-Світича, у Примор'ї до пануючого «малоруського елемента» тісно примикали, «зливаючись з ним», білоруси з Могилівської губернії, особливо з тієї її частини, яка межувала з Чернігівською [3]. Як зазначає А. А. Меньшиков, казеннокошті переселенці, які увійшли у великій кількості (66%) до другої групи переселенців VII зони, визначених Ф. Ф. Буссе наприкінці XIX ст. як білоруси, опитування показало, що в 1909-1910 роках називали себе малоросами, тобто – українцями [16]. В наявності простежується явна тенденція до асиміляції українською більшістю близькоспоріднених в етнокультурному відношенні білорусів. Відповідно зменшення частки українців у складі переселенців-новоселів (з 87% до 72%), що відбулося в основному за рахунок збільшення числа переселенців-білорусів, не могло принципово вплинути на етнодемографічну ситуацію в Примор'ї. Явне переважання у складі селянського населення Примор'я українців вплинуло на формування його говору, матеріальної та духовної культури, побутового укладу. Більше строкатим в етнічному відношенні було населення Амурської

області. Проте, навіть на змішаних територіях українці жили в окремих поселеннях або, принаймні, в окремих частинах поселень, які виразно відрізнялися своїм виглядом і побутом [17]. У цьому полягала перевага українців, оскільки «ця етнічна компактність давала їм силу зберігати культурну самобутність» [18, с. 135].

За словами українського дослідника Т. Олесюка, збереженню культурної самобутності українських переселенців на Далекому Сході сприяв також той факт, що «бувши майже виключно селянами», вони являли собою «елемент найбільш консервативний в етнічному відношенні». Українці заселяли переважно сільські райони, які були з найбільшою консервативністю селянського побуту найбільш сприятливими для збереження традиційної культури. Це з тим, що селянські традиції характеризуються «меншою залежністю від політичної кон'юнктури, оскільки вони міцно пов'язані з глибинними суспільними інстинктами» [19, с. 21]. Таким чином, компактність поселення, до того ж переважно у сільській місцевості, де побут консервативніший, об'єктивно сприяла збереженню української традиційної культури на Далекому Сході. Арсенєв В. К., зокрема, наголошуючи на особливому традиціоналізмі українців, зазначав, що ніхто з переселенців так міцно не дотримувався традицій, як вони. Традиціоналізм, прагнення законсервувати, зберегти етнічні традиції пояснюються у тому числі закономірностями процесу адаптації мігрантів до нового середовища. Кожна з культур, яка опинилася в нових умовах, спочатку намагається відтворити довілля, що відповідає традиційному етнічному стереотипу [20, с. 87]. Повною мірою це положення стосується і українців, які переселялися на межі XIX – XX ст. на Далекий Схід.

Насамперед, це виявилось у виборі ними місць, які максимально нагадували природно-географічні умови регіонів традиційного поселення. Цей факт відзначали багато дослідників. Зокрема, як писав В. К. Арсенєв, після прибуття на Далекий Схід українці – мешканці степу з теплим кліматом, природно почали шукати саме такі місця, які за своїми фізико-географічними умовами найближче підходили б до України. Це, власне, і змусило їх зайняти Південно-Уссурійський край і заселятися ближче до державного кордону з Китаєм, де більшість місць була вільна від лісу. У Приамур'ї аналогічним районом компактного розселення українців стала Зейсько-Буреїнська рівнина.

Висновки. Фактичним початком формування українського населення Української Далекосхідної Республіки вважався період до 60-х років XIX ст., коли до південно-східних районів регіону потрапляли перші окремі українські родини. Царським урядом були заслані на Камчатку у 1765-1785 роках учасники гайдамацького руху (Коліївщини), які разом із якутськими козаками входили до камчатського козацтва (згодом зазнало значної метисації з місцевим тубільним населенням, що було причиною зменшення українців та побутування української мови). Наявність у мові камчатських козаків окремих українських слів свідчила про їх українське проходження.

Міграційні процеси наприкінці XIX – на початку XX ст., коли відбувалося переселення українських селян на Далекий Схід, охопили практично усі українські етнічні землі у Європі, а вихідці з європейської України освоювали азіатське узбережжя Тихого океану – Примор'я та Приамур'я.

У період 1858-1882 років заселення території Далекого Сходу українцями було незначним, але з 1883

року було налагоджено перевезення переселенців морем з Одеси до Владивостока, відтак починається масове переселення українців на Далекий Схід.

З 1880-х років розпочали мігрувати українці з Чернігівської, Полтавської та Харківської губерній, що пов'язано з наявними соціальними проблемами, спричинене відсутністю землі та аграрним перенаселенням. Вони були готові залишити батьківщину і вирушити за тисячі кілометрів, щоб знайти вільну землю і вести звичний спосіб господарювання, зберігаючи традиційний спосіб життя, хоч й не зовсім були готовими до промислового буму, урбанізації та модернізації. Зазвичай українці їхали на гірші землі «до своїх людей», при цьому відмовляючись від кращої ділянки, де жили чужинці. Характеризуючи спрямованість етнічних процесів, що протікали серед українського населення Далекого Сходу у вказаний період, необхідно виокремити дві протилежні тенденції, а саме: однією була поступова русифікація, інша – стійке збереження традицій та своєї етнічної самобутності. Для сільської місцевості Примор'я та Приамур'я було характерним широке побутування української мови, високий рівень збереження традиційної української матеріальної та духовної культури. Українці заселяли переважно сільські райони, які були з найбільшою консервативністю селянського побуту найбільш сприятливими для збереження традиційної культури.

Таким чином, компактність поселення українцями об'єктивно сприяла збереженню української традиційної культури на Далекому Сході. Традиціоналізм, прагнення зберегти етнічні традиції, пояснюються закономірностями процесу адаптації мігрантів до нового середовища. Наголошуючи на особливому

традиціоналізмі українців, зазначено, що ніхто з переселенців так міцно не дотримувався традицій, як вони. У нових умовах кожна з культур спочатку намагається відтворити довілля, що відповідає традиційному етнічному стереотипу. У повному обсязі це положення стосується і українців, які переселялися на межі XIX-XX ст. на Далекий Схід. Насамперед, це виявилось у виборі ними місць поселення, які максимально нагадували природно-географічні умови регіонів традиційного поселення.

Державотворення Української нації не припиняється впродовж усієї її багатовікової історії, триває і на сучасному етапі. Воно відбувається навіть за умови тимчасового приєднання українських земель до складу інших держав (як адміністративно-територіальних суб'єктів). Державотворення Української Далекосхідної Республіки з 1917 року по 1922 рік – один з етапів державотворення Української нації. Отже, враховуючи постійну русифікацію та маючи на меті знищення української культури, релігії, свідомості, органів управління, громадських організацій, військово-політичної діяльності, необхідно підвищити рівень знань про державотворення Української нації з 1917 року по 1922 рік, завдяки чому було утворено Українську Далекосхідну Республіку.

Результати дослідження може бути використано центральними, регіональними та місцевими органами державної влади у формуванні діаспоральної політики під час вирішення культурних, мовних, юридичних та освітніх потреб, а також у розробленні програм історичного розвитку Української нації в середовищі української діаспори та на території сучасної України.

Література:

1. Черномаз В. Зелений Клинь (Український Далекій Схід). Наукове товариство українців ім. Т.Г. Шевченка, Центр української культури Анатолія Криля «Горлиця»: енциклопедичний довідник. Владивосток. 2011. 288 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/zelenyj-klyn-encyklopedychnyj-dovidnyk/> (дата звернення: 21.07.2023).
2. Олесіюк Т. Сіра Україна. Женева. 1947. 48 с.
3. Ілліч-Світлич В.С. Далекосхідна Україна. Київ. 1905.
4. Кабузан В. М. Переселення українців у Далекосхідний край. *Український історичний журнал*. № 2. 1971. 66 с.
5. Заставний Ф. Д. Східна українська діаспора. Львів: Світ. 1992. 170 с.
6. Аргудяєва Ю.В. Селянська родина українців у Примор'ї. М. 1993. 106 с.
7. Арсенев В.К., Тітов Є.М. Побут і характер народностей Далекосхідного краю. Владивосток. 1928. 16 с.
8. Попок А. Українські поселення на Далекому Сході. Київ, 2001. 26 с.
9. Кубійович В., Зенон Кузеля. Переселення на центральних і східних землях до 1930 року, Енциклопедія українознавства. Загальна частина. Перевидання в Україні. Т. 1. Київ, 1994. 1023 с.
10. Новицький М. Зелений Клинь (Приморщина). Харків. 1928. 18 с.
11. Олесіюк Т. Українські колоніальні землі. Табор. 1934. №17. 63 с.
12. Георгіївський А.П. Діалектологія Далекосхідного краю. 49 с.
13. Менщик А.А. Новосели (таблиці та тексти). Т.5. Матеріали щодо обстеження селянських господарств Приморської області. Владивосток. 1914 року.
14. Чижикова Л.М. Російсько-українське пограниччя. Москва: Наука. 1988. 256 с.
15. Сергійчук В. Сірий Клинь. Наука і суспільство. 1995. № 9-10. 20 с.
16. Меньшиков А. Матеріали з обстеження селянських господарств Приморської області. Старожили-стодесятинники. Т.3. Саратов, 1912. 157 с.
17. Кубійович В., Світ І. Зелений Клинь. Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Т. 2. Перевидання в Україні. Львів, 1993. 776 с.
18. Марунчак М. Українці в СРСР поза кордонами УРСР. Вінніпег, 1974. 135 с.
19. Фетісова Л.С. Етнокультурний аспект адаптації селян-переселенців у Приамур'ї та Примор'ї. Культура, наука та освіта народів Далекого Сходу Росії та країн АТР. Вип.2. Хабаровськ. 1995. 21 с.
20. Фетісова Л.С. Господарська та культурна адаптація східних слов'ян на півдні Далекого Сходу. Етнос та природне середовище. Владивосток. 1997. 87 с.

References:

1. Chornomaz V. *Zelenyj Klyn* (Ukrains'kyj Dalekyj Skhid) [Green Wedge (Ukrainian Far East)]. *Entsyklopedychnyj dovidnyk. Naukove tovarystvo ukrainistiv im. T.H. Shevchenka*. 2011. Available at: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/zelenyj-klyn-encyklopedychnyj-dovidnyk/> (accessed: 21.07.2023).
2. Olesiiuk T. *Sira Ukraina* [Gray Ukraine]. Zheneva. 1947.
3. Illich-Svitych V.S. *Dalekoskhidna Ukraina* [Far Eastern Ukraine]. Kyiv, 1905.
4. Kabuzan V.M. *Pereselelnia ukraintsiv u Dalekoskhidnyi kraї* [Resettlement of Ukrainians to the Far East] // *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*. 1971. №2.
5. Zastavnyi F.D. *Skhidna ukrainska diaspora* [Eastern Ukrainian diaspora]. Lviv: Svit, 1992.
6. Arhudiiaeva Yu.V. *Selianska rodyna ukraintsiv u Prymori* [A peasant family of Ukrainians in Prymori].
7. Arseniev V.K., Titov Ye.M. *Pobut i kharakter narodnostei Dalekoskhidnoho kraiu* [Life and nature of people of the Far Eastern region]. Vladivostok, 1928.
8. Popok A. *Ukrainski poselelnia na Dalekomu Skhodi* [Ukrainian settlements in the Far East]. Kyiv, 2001.
9. *Entsyklopediia ukrainoznavstva*. [Encyclopedia of Ukrainian Studies]. Zahalna chastyna. Perevydannya v Ukraini. Kyiv, 1994. Vol.1.
10. Novytskyi M. *Zelenyj Klyn (Prymorschyna)* [Novytskyi M. Green Wedge (Prymorshchyna)]. Kharkiv, 1928.
11. Olesiiuk T. *Ukrainski koloniialni zemli* [Ukrainian colonial lands] // *Tabor*. 1934, №17.
12. Heorhiiivskij A.P. *Dialektolohiia Dalekoskhidnoho kraiu* [Dialectology of the Far Eastern Territory].
13. Menschuk A.A. *Materialy schodo obstezhennia selianskykh hospodarstv Prymorskoї oblasti* [Materials for the survey of peasant households of the Primorskyi region]. T.5. *Novosely* (tablytsi ta teksty). Vladivostok 1914.
14. Chyzhykova L.N. *Rosijsko-ukrainske pohranychchia* [Chizhikova L.N. Russian-Ukrainian border].
15. Serhijchuk V. *Siryj Klyn* [Gray Wedge] // *Nauka i suspilstvo*. 1995. № 9-10.

16. Menshykov A. *Materialy z obstezhennia selianskykh hospodarstv Prymorskoj oblasti* [Materials for the survey of peasant households of the Primorskyi region]. Starozhyly-stodesiatynnyky. Vol.3. Saratov. 1912.

17. Kubyovych V., Svit I. *Zelenyj Klyn* [Green Wedge] // Entsyklopediia ukrainoznavstva. Slovnykova chastyna. Perevydannia v Ukraini. Lviv, 1993. Vol.2.

18. Marunchak M. *Ukrainci v SSSR poza kordonamy URSR* [Ukrainians in the USSR outside the borders of the Ukrainian SSR]. Vinnipeh, 1974.

19. Fetisova L.Ye. *Etnoaspekt adaptatsii selian-pereselentsiv u Pryamuri ta Prymori* [Ethnocultural aspect of the adaptation of resettled peasants in Pryamuri ta Prymori] // Kultura, nauka ta osvita narodiv Dalekoho Skhodu Rosii ta krain ATR. Khabarovsk. 1995. №.2.

20. Fetisova L.Ye. *Hospodarska ta kulturna adaptatsiia skhidnykh slovian na pivdni Dalekoho Skhodu* [Economic and cultural adaptation of Eastern Slavs to the south of the Far East] // Etnos ta pryrodnie seredovysche. Vladyvostok. 1997.

Стаття надійшла до друку 20.10.2023